

กลุ่มรักษ์เชียงของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหว การอนุรักษ์แม่น้ำโขง*

RAK CHIANG KHONG AND THE STRUGGLE FOR WAR OF POSITION IN THE MEKONG RIVER CONSERVATION MOVEMENT

ชุตินา ปัญญาหลง*, วัชรพล พุทธิรักษา

Chutima Panyalong*, Watcharabon Buddhaksa

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก ประเทศไทย

Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok, Thailand

*Corresponding author E-mail: chutimapa64@nu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความวิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538 - 2567 โดยใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลผ่านการรวบรวมเอกสาร การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก สมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงของและผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของมิใช่เพียงการคัดค้านโครงการพัฒนาเชิงกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ที่ลุ่มลึกในการทำทลายและรื้อถอนอำนาจนำของรัฐและทุนอย่างเป็นระบบ โดยยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดสามารถจำแนกเป็น 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย 2) การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหว 3) การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรอง 4) การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติ 5) การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่ม กลุ่มรักษ์เชียงของประสบความสำเร็จในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพราะสามารถสร้าง “สามัญสำนักใหม่” ที่ท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนด้วยการเสนอชุดความคิดใหม่เกี่ยวกับแม่น้ำโขงว่ามีใช่เพียง “เส้นทางเศรษฐกิจการค้า” หากแต่เป็น “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” โดยการเชื่อมโยงชุดความรู้ท้องถิ่น ผ่านเครื่องมือทางวัฒนธรรม สื่อ และเครือข่าย โดยการเปลี่ยนสนามการต่อสู้จาก “พื้นที่ทางกายภาพ” สู่ “พื้นที่ทางความคิด” อย่างลึกซึ้ง บนพื้นฐานทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคมจากระดับท้องถิ่นสู่เวทีระดับภูมิภาคอย่างมีชั้นเชิง

คำสำคัญ: กลุ่มรักษ์เชียงของ, การต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด, การอนุรักษ์, แม่น้ำโขง, อำนาจนำ

Abstract

This article is a research article aimed at studying the tactics and contestation of intellectual space within the Mekong River conservation movement of the Rak Chiang Khong group in 1995 - 2024 A.D. This research is a qualitative study, collecting data from documents, non-participant observation, and in-depth interviews with 15 members of the Rak Chiang Khong Group and related stakeholders, using data triangulation for validation. The study found that the movement of the Rak Chiang Khong

group over the past three decades was not merely an opposition to physical development projects but a deeply rooted ideological struggle to systematically challenge and dismantle the hegemony of the state and capital. The Rak Chiang Khong group's tactics for winning the war of position can be categorized into 5 key points: 1) Producing knowledge from the grassroots level to policy negotiation; 2) Building networks and alliances in the movement to conserve the Mekong River; 3) Using media as a space for communication and negotiation for Mekong River conservation; 4) Symbolic movements and peaceful confrontation; and 5) Maintaining the independence and legitimacy of the Rak Chiang Khong group. The Rak Chiang Khong group has succeeded in seizing the intellectual space because they were able to create a "New Common Sense" that challenges the hegemony of the state and capital by proposing a new set of meanings about the Mekong River, viewing it not merely as an "economic resource" but as a "living space". This is especially evident in their linking of local knowledge with policy negotiation through cultural tools, media, and networks. By deeply transforming the battlefield from the "physical space" to the "intellectual space," the Rak Chiang Khong group has achieved this transformation based on intellectual, cultural, and social capital from the local level to the regional.

Keywords: Rak Chiang Khong, War of Position, Conservation, Mekong River, Hegemony

บทนำ

แม่น้ำโขงมิใช่เป็นเพียงเส้นทางน้ำที่หล่อเลี้ยงระบบนิเวศและเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากแต่เป็น “พื้นที่ทางอำนาจ” ที่ถูกแย่งชิงจากกลุ่มผลประโยชน์หลากหลายระดับ ตั้งแต่รัฐชาติ มหาอำนาจ บริษัทข้ามชาติ ไปจนถึงเครือข่ายทุนท้องถิ่น การพัฒนารูปแบบใหม่ที่อ้างอิงภายใต้แนวคิด “ความทันสมัย” (Modernization) ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงกายภาพของแม่น้ำและโครงสร้างอำนาจในการจัดการทรัพยากร (Molle, F. et al., 2009) โครงการสำคัญ เช่น การระเบิดแก่งเพื่อเดินเรือพาณิชย์ การสร้างเขื่อน และโครงสร้างพื้นฐานภายใต้แผนพัฒนาโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion-GMS) ต่างสะท้อนให้เห็นว่า แม่น้ำโขงกำลังถูกจัดวางในฐานะ “เครื่องมือเศรษฐกิจ” มากกว่าจะเป็น “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” การพัฒนาที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำโขงมีผลกระทบทั้งในเชิงกายภาพและสังคมอย่างรุนแรง เช่น การทำลายระบบนิเวศและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ การสูญเสียแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนท้องถิ่น และการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของผู้คนที่เคยพึ่งพิงแม่น้ำโขงในการประกอบอาชีพ ผลกระทบเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำลายแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ แต่ยังส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นและก่อให้เกิดความไม่สมดุลทางสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยที่ชุมชนท้องถิ่นไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา แต่กลับต้องเผชิญกับผลกระทบจากโครงการเหล่านี้ (Lebel, L. et al., 2007); (Baird, I. G., 2012); (Coope, M., 2013)

ท่ามกลางบริบทดังกล่าว กลุ่มรักษ์เชียงของได้ก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทสำคัญในการปกป้องแม่น้ำโขงและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพิงแม่น้ำเป็นแหล่งทรัพยากรหลัก การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของสะท้อนถึงความพยายามของชุมชนในการใช้สิทธิและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Molle, F. et al., 2009) การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่เพียงแต่ต่อต้านโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง แต่ยังพยายามสร้าง “อำนาจต่อรอง” ทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านการผลิตความรู้ท้องถิ่น การสื่อสารสาธารณะ และการฟื้นฟูความหมายของแม่น้ำให้กลับคืนสู่ฐานของวิถีชีวิตชาวบ้าน (Manorom, K., 2017) กลุ่มรักษ์เชียงของเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีความเข้มแข็งและดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องกว่า 30 ปี โดยมีการขับเคลื่อนที่เป็นพลวัต มีการดำเนินงานของกลุ่มที่แตกต่างจากขบวนการสังคมทั่วไปโดยไม่ใช้กลยุทธ์เดิม อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับ

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของซีให้เห็นว่างานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการคัดค้านโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ ในระยะเริ่มต้น โดยใช้กรอบขบวนการสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) และแนวคิดการมีส่วนร่วมเป็นหลัก (อภิญา วิทยานุกรณ์, 2553); (จุสุนทรินทร์ ปินไทยสงค์, 2557); (สุพิชฌาย์ ปัญญา, 2564) ขณะที่มิติการเมืองของกลุ่ม รวมถึงพลวัตหลังโครงการยุติ กลับยังไม่ถูกวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ แม้กลุ่มจะดำรงอยู่และสร้างความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่องมากกว่าสามทศวรรษ

นอกจากนี้ งานที่ใช้แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี แม้จะเปิดมุมมองเรื่องอำนาจนำและความเป็นพลเมือง แต่ยังคงจำกัดอยู่ที่การอธิบายอำนาจนำของเงินเหนือแม่น้ำโขงหรือการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น มากกว่าการอธิบาย “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่โดยตรง (DeLoach, M. K., 2021); (วสันต์ สรรพสุข และคณะ, 2564) ในขณะที่งานศึกษาภูมิหลังเชียงใหม่ของมักเน้นประเพณี วิถีชีวิต และเศรษฐกิจท้องถิ่น แม้สะท้อนถึงความเข้มแข็งของชุมชน แต่ก็ยังขาดการอธิบายมิติการเมืองเชิงขบวนการอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น ช่องว่างสำคัญ คือ การขาดการศึกษาแบบบูรณาการโดยการนำแนวคิดอำนาจนำ ปัญญาชนจัดตั้ง สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในฐานะขบวนการที่ไม่ได้เพียงคัดค้าน แต่สร้างอำนาจนำเชิงวัฒนธรรมผ่านองค์ความรู้ท้องถิ่น เครือข่าย และการศึกษา งานวิจัยนี้จึงมีคุณูปการใหม่ในการอธิบายกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในฐานะพื้นที่ทางการเมืองทางเลือกที่ยังไม่เคยถูกศึกษาอย่างลึกซึ้งมาก่อน ท้ายที่สุดกลุ่มรักษ์เชียงใหม่จึงเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจในการถอดบทเรียนยุทธวิธีการต่อสู้การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษายุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2538 - 2567 โดยเฉพาะการสร้างชุดความรู้และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ชุมชนสามารถ “ช่วงชิงความหมาย” ของคำว่า “แม่น้ำ” และ “การพัฒนา” ให้กลับมาสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น มากกว่าที่แม่น้ำจะถูกมองเพียงเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าในระบบโลจิสติกส์หรือทรัพยากรที่ถูกควบคุมภายใต้กรอบการลงทุนของระบบทุนนิยมข้ามชาติ การศึกษาครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิด อำนาจนำ (Hegemony) แนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เพื่ออธิบายถึงยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในการสร้างอำนาจนำจากฐานราก โดยเฉพาะการขับเคลื่อนที่มุ่งเน้นการเข้าไปยึดพื้นที่ทางความคิดในการกำหนดนิยามใหม่ของทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนา (Gramsci, A., 1971)

งานวิจัยนี้จึงเป็นการขยายขอบเขต และมุมมองเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวในประเด็นที่นำแนวคิดอำนาจนำ และแนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดมาเป็นกรอบในการอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในบริบทประเทศไทย นอกจากนั้นแล้วผลจากการศึกษาในครั้งนี้ยังสามารถสร้างข้อค้นพบใหม่ในเรื่องของ ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวในรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยให้ภาคประชาสังคม กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ จะได้นำยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ไปถอดบทเรียนนำเสนอข้อโต้แย้งและข้อสังเกตที่พบจากการใช้ยุทธวิธีเพื่อนำไปสู่การออกแบบการเคลื่อนไหว ส่งผลให้เกิดพลังในการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงได้อย่างที่ภาคประชาสังคมต้องการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและสร้างความยั่งยืนของกลุ่มต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษายุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2538 - 2567

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวินิจฉัยเรื่อง กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง ใช้แนวทางในการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แนวคิดอำนาจนำ (Hegemony)

และสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

ประชากรและกลุ่มศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มรักษ์เชียงของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวนทั้งสิ้น 15 คน ผู้เขียนใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มในระดับต่าง ๆ ทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ 1) ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ จำนวน 5 คน 2) คณะกรรมการดำเนินงาน และสมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงของ ตัวแทนภาคประชาชน ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการ ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ จำนวน 6 คน 3) นักการเมืองท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ในอำเภอเชียงของ ที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ จำนวน 2 คน และ 4) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ กลุ่ม องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ จำนวน 2 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้การเก็บข้อมูลทั้งจากเอกสารและภาคสนาม โดยดำเนินการ ดังนี้

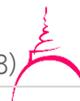
1. การเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยศึกษางานวิชาการ รายงานการวิจัย เอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ และสื่อสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยลงพื้นที่จังหวัดเชียงรายและพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อขอพบผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถเล่าประสบการณ์ ความคิดเห็น และทัศนะเกี่ยวกับยุทธวิธีการต่อสู้และการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดได้อย่างอิสระ
3. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ผู้วิจัยเข้าร่วมติดตามกิจกรรมที่กลุ่มรักษ์เชียงของจัดขึ้น เช่น เวทีเสวนา การรณรงค์เชิงสัญลักษณ์ และการประชุมชุมชน โดยผู้วิจัยไม่เข้าไปมีบทบาทในกิจกรรม แต่ทำหน้าที่บันทึกการสังเกต ทั้งบรรยากาศ รูปแบบกิจกรรม การสื่อสาร และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วม เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้เขียนใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Questions) โดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ ด้วยการกำหนดคำถามต่างๆ ในแบบสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า โดยตั้งคำถามปลายเปิดภายใต้กรอบคำถามหลักเกี่ยวข้องกับยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538 - 2567 มุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวทางการเคลื่อนไหวในการสร้างชุดความคิด การสื่อสารกับสาธารณะ การผลิตองค์ความรู้ การใช้กิจกรรมเชิงสัญลักษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้เขียนได้ทำใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงบรรยาย (Descriptive Analysis) เพื่อทำความเข้าใจและตีความหมายจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลภาคสนาม ซึ่งการวิเคราะห์เนื้อหาคือช่วยให้เห็นถึงรูปแบบและแนวโน้มของข้อมูลที่สะท้อนถึงความคิดเห็นหรือประสบการณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเริ่มจากการนำเอาประเด็นการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field work) มาเรียบเรียงและวิเคราะห์กับทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลผลการศึกษา พร้อมทั้งการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลกับกรอบทฤษฎีที่ได้ตั้งไว้เพื่อให้ได้ผลการศึกษา ที่มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือได้ (Krippendorff, K., 2017); (Sneddon, C. & Fox, C., 2006)

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กระบวนการตรวจสอบข้อมูลแบบ "การตรวจสอบแบบสามเส้า" (Triangulation) เป็นกระบวนการที่ใช้หลายแหล่งข้อมูลหรือหลายวิธีการในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความมั่นใจในผลการศึกษา โดยการนำข้อมูลจากแหล่งต่างๆ หรือวิธีการที่แตกต่างกัน มาประเมินและยืนยันความถูกต้องของข้อมูลในงานวิจัย (Creswell, J. W., 2014) เพื่อลดความคลาดเคลื่อน ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้าใน 4 มิติ ได้แก่ 1) สามเส้าเชิงแหล่งข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูลจากแกนนำ ชุมชน ภาครัฐ ภาคประชาสังคม เอกสาร องค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชน 2) สามเส้าเชิงวิธีการ ใช้ทั้ง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร 3) สามเส้าเชิงทฤษฎี วิเคราะห์โดยอ้างอิงแนวคิด นิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดอำนาจนำ แนวคิดปัญญาชนจัดตั้ง และแนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้อง 4) สามเส้าเชิงนักวิจัย แม้ผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการหลัก แต่มีการให้ นักวิจัยภายนอก (External audit) เช่น อาจารย์ที่ปรึกษาและเพื่อนวิจัย ช่วยตรวจสอบรหัสและการตีความ

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในฐานะผู้ให้ข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หรือการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ของชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ปฏิบัติตามหลัก จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามมาตรฐานสากลและสร้างความเชื่อมั่น ให้แก่ผู้ให้ข้อมูล

ผลการวิจัย

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของตลอดระยะเวลาที่สามทศวรรษที่ผ่านมา มิใช่เพียงการคัดค้าน โครงการพัฒนาเชิงกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ที่ลุ่มลึก โดยเฉพาะในประเด็น “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ซึ่งถือเป็นยุทธวิธีหลักในการทำทลายและรื้อถอนอำนาจนำของรัฐและทุนอย่างเป็นระบบ จากการศึกษา พบว่า ยุทธวิธีช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ สามารถจำแนกเป็น 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้วางรากฐานการต่อสู้โดยการขับเคลื่อนผ่านการผลิตความรู้จากฐานราก โดยการจัดตั้ง “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” “การวิจัยชาวบ้าน” เกี่ยวกับพันธุ์ปลาและกระแสน้ำ รวมถึงการบันทึกความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ซึ่งทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ เกี่ยวกับระบบนิเวศของท้องถิ่น ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับสังคมภายนอกผ่านรายงาน สารคดี บทความ และเวทีอภิปราย การผลิตความรู้จากฐานราก ส่งผลให้กลุ่มสามารถสร้างชุดความคิดใหม่ที่นิยาม ให้แม่น้ำโขงในฐานะ “ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ” แต่ทว่า กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้เสนอภาพแม่น้ำโขงในฐานะ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงนิเวศ วัฒนธรรม วิถีชุมชน และจิตวิญญาณ กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ใช้กลไกในการขับเคลื่อนโดย “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ที่เติบโตจากขบวนการของชาวบ้านเอง มิใช่ปัญญาชนในความหมายดั้งเดิมที่ถูกผลิตโดยระบบมหาวิทยาลัยหรือรัฐ เช่น ครูใหญ่ ผู้นำชาวบ้าน เยาวชน และพระสงฆ์ กลายเป็นตัวแทนของกลุ่มที่พูดในเวทีนโยบายหรือระดับนานาชาติได้ โดยไม่ทิ้งความเชื่อมโยงกับฐานชุมชน ความสามารถของปัญญาชนจัดตั้งเหล่านี้อยู่บนพื้นฐานการเชื่อมโยงระหว่าง “โลกประสบการณ์” ของคนในพื้นที่กับ “ภาษาเชิงวิชาการ” และ “ชุดความคิดใหม่” ซึ่งทำให้เสียงของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบนโยบายและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระดับกว้างได้อย่างมีระบบ

2. การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหว

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อมในกลุ่มน้ำโขงมิได้ดำเนินไปอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เกิดจากการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน ไปจนถึงเครือข่ายระดับภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงและระดับนานาชาติ องค์กรภาคประชาสังคม สื่อ และสถาบันการศึกษาระดับโลก ล้วนเป็น “ผู้เล่นร่วม” ที่ส่งเสริมให้เสียงของชาวบ้านเข้าถึงเวทีระดับสูงได้มากขึ้น

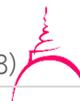
นอกจากนั้นกลุ่มรักษ์เชียงของยังใช้ยุทธวิธีการขยายตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของสู่พันธมิตรเชิงกฎหมาย วิชาการ และเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งมีได้เป็นเพียงการ “ขยายขอบเขตการเคลื่อนไหว” เท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างกลไกต่อรองแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนดุลอำนาจจากภาคประชาชนสู่ระบบนโยบาย โดยไม่ต้องพึ่งพาการเผชิญหน้าโดยตรงกับรัฐหรือทุนอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมซี ที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระยะยาวจำเป็นต้องอาศัยการสร้าง “ฐานทางอุดมการณ์” ให้หยั่งรากในสถาบัน ความรู้ และเครือข่ายทางวัฒนธรรมของสังคม ดังนั้นการร่วมมือกับเครือข่ายด้านกฎหมาย เช่น เครือข่ายกฎหมายแม่น้ำโขง และมูลนิธิศูนย์ข้อมูลชุมชน ทำให้กลุ่มสามารถใช้เครื่องมือทางกฎหมายเป็นอาวุธช่วยสนับสนุนชุดความคิด การเคลื่อนไหวให้มีความน่าเชื่อถือและมีน้ำหนักทางการเมือง สะท้อนให้เห็นว่า “ความรู้ทางกฎหมาย” สามารถเป็นพื้นที่ที่ต่อรองได้ หากชุมชนสามารถเข้าถึงและเข้าใจโครงสร้างของกฎหมาย ส่วนการทำงานร่วมกับนักวิชาการและการพัฒนาชุดเครื่องมือชุมชนในการตรวจสอบโครงการพัฒนา แสดงให้เห็นว่า “ขบวนการประชาชน” มิได้ปฏิเสธระบบความรู้กระแสหลัก หากแต่นำมาวิเคราะห์ วิพากษ์ และปรับใช้จากจุดยืนของผู้มีประสบการณ์ตรง ยุทธวิธีเหล่านี้ถือว่าการสร้างพลังอำนาจในการต่อรองของกลุ่มรักษ์เชียงของอย่างมาก

3. การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรอง

กลุ่มรักษ์เชียงของใช้ยุทธวิธีการใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสาร ในการนำเสนอ “สามัญสำนึกใหม่” ที่ท้าทายกับชุดความรู้แบบรัฐนิยม โดยการสื่อสารผ่านหลากหลายช่องทาง ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น รายงานการวิจัยท้องถิ่น หนังสือ “แม่น้ำ คือ ชีวิต” สารคดีมัลติมีเดีย เช่น วิดีโอและคลิปออนไลน์ที่แสดงผลกระทบจากโครงการพัฒนาสื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ของกลุ่มฯ ที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะในการเสนอชุดความคิดของกลุ่มฯ

การใช้สื่อแต่ละประเภทมีเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมาย และกลไกการสื่อสารที่แตกต่างกัน แต่เกี่ยวพันซึ่งกันและกันในการสร้างพลังของขบวนการเคลื่อนไหว ยุทธวิธีใช้การสื่อสารดังกล่าวของกลุ่มรักษ์เชียงของมิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อเผยแพร่ข้อมูล แต่คือ ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเปลี่ยน “กรอบการรับรู้” ของสังคมที่เคยเชื่อในอุดมการณ์การพัฒนาระบบโครงสร้าง ให้กลับมาถามถึงคุณค่าของชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในแบบชุมชน สุ่วที่สาธารณะทั้งในประเทศและระหว่างประเทศอย่างเป็นขั้นต่อน มั่นคือ “การต่อสู้ชุดความคิด” ที่มุ่งเปลี่ยนสามัญสำนึกของสังคมไทยและสังคมโลกให้เห็นว่า แม่น้ำโขงไม่ใช่เพียงเส้นทางเศรษฐกิจหรือทรัพยากรธรรมชาติ แต่คือ “พื้นที่ของชีวิต” ที่ต้องเคารพและปกป้อง

ผู้เขียนมองว่า กลไกสำคัญในการใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรอง คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการผลิตความรู้กลายเป็นหัวใจสำคัญของกลุ่มรักษ์เชียงของ ไม่ใช่เพียงในฐานะผู้รับสาร แต่ในฐานะผู้สร้างสารและเจ้าของเรื่องเล่าอย่างแท้จริง ส่งผลให้ข้อมูลที่เผยแพร่ออกไปมีทั้งความน่าเชื่อถือทางวิชาการ และสะท้อนชีวิตจริงของคนในพื้นที่อย่างลึกซึ้ง การใช้สื่อและองค์ความรู้ท้องถิ่นในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นยุทธวิธีสำคัญของกลุ่มในการ “สร้างความรู้เพื่อสู่ความจริง กล่าวคือ มิใช่การโต้แย้งด้วยอารมณ์หรือการประทุวงเชิงสัญลักษณ์เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผลิต “กรอบความจริงชุดใหม่” ที่ยึดโยงกับประสบการณ์ ความรู้ และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่จริง ซึ่งสามารถตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของข้อมูลรัฐได้อย่างมีพลัง และมีน้ำหนักในเชิงนโยบาย

4. การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าโดยตรงอย่างสันติ

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของมีจุดเน้นการเคลื่อนไหวโดยการเผชิญหน้าอย่างสันติ กลุ่มรักษ์เชียงของใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมและศิลปะเป็นเครื่องมือหลักในการ “ผลิตความหมายใหม่” ให้แก่แม่น้ำ เช่น การจัดล่องเรือธรรมยาตรา พิธีกรรมบูชาแม่น้ำ การรณรงค์ผ่านเพลงพื้นบ้าน ละครเวที และภาพถ่ายสารคดี โดยเนื้อหาของกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนจิตวิญญาณของชุมชน แต่ยังสามารถแปลงกิจกรรมเป็น “ภาษาเชิงนโยบาย” ได้ด้วยการสื่อสารผ่านสื่อมวลชน สื่อทางเลือก และเวทีการเจรจากับรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ

จากมุมมองของผู้เขียน การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของสะท้อนถึงการใช้ ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดอย่างชัดเจน กลุ่มสามารถแทรกซึมเข้าไปในกระแสหลักของนโยบายการพัฒนา ผ่านการใช้สื่อศิลปะและวัฒนธรรมที่ไม่เพียงแต่สื่อสารความสำคัญของการอนุรักษ์แม่น้ำ แต่ยังสามารถสร้างอำนาจทางสังคมและวัฒนธรรมในการเคลื่อนไหวโดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็นการ “ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ที่ท้าทายการครอบงำทางอำนาจที่มีอยู่ในสังคมและรัฐ

5. การดำรงความอิสระและความชอบธรรม

กลุ่มรักษ์เชียงของมีแนวทางการเคลื่อนไหวโดยให้ความสำคัญกับ “ความเป็นอิสระทางอุดมการณ์” ได้อย่างชัดเจน โดยกลุ่มฯ หลีกเลี่ยงการรับงบประมาณที่มีเงื่อนไขจากรัฐหรือกลุ่มทุน กลุ่มฯ ให้ความสำคัญกับการระดมทุนจากชุมชนและองค์กรที่ไม่ครอบงำทิศทางการเคลื่อนไหวและความคิด ส่งผลทำให้กลุ่มสามารถดำเนินการเคลื่อนไหวอย่างเสรีและยืดหยุ่น ไม่ถูกกลืนไปกับกระแสความช่วยเหลือจากองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ

ความเป็นอิสระของกลุ่มรักษ์เชียงของจากพรรคการเมืองและกลุ่มทุนใหญ่ไม่ได้เป็นเพียงยุทธวิธีบริหารจัดการองค์กร แต่ยังเป็นยุทธวิธีเชิงอุดมการณ์ในการทำให้อำนาจนำแบบรัฐนิยมและทุนนิยมพัฒนา กลุ่มสามารถดำรงความน่าเชื่อถือและอัตลักษณ์ในฐานะขบวนการประชาชนอย่างมั่นคง ผ่านการสร้างควมไว้วางใจจากชุมชน การยึดโยงกับทุนทางสังคม และการยืนหยัดต่อความพยายามครอบงำจากภายนอก

ดังนั้น ผู้เขียนจึงสามารถสรุปได้ว่า ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของได้แสดงให้เห็นถึงการให้ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี เพื่อสร้างความชอบธรรมใหม่ในการจัดการทรัพยากรแม่น้ำโขง โดยการสร้างชุดความคิดใหม่ที่ท้าทายระเบียบอำนาจนำของรัฐและทุน โดยอาศัยเครื่องมือและยุทธวิธีที่หลากหลาย ทั้งการผลิตองค์ความรู้จากฐานราก การสร้างเครือข่ายข้ามระดับ การใช้สื่อสร้างสรรค์ ตลอดจนการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และสันติวิธี อีกทั้งยังรักษาความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐและทุน เพื่อยืนยันจุดยืนของขบวนการที่มีความยึดโยงกับชุมชนอย่างแท้จริงยุทธวิธีเหล่านี้เป็นหัวใจสำคัญที่กลุ่มรักษ์เชียงของ ใช้ในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทำให้เสียงของชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐมากขึ้น

อภิปรายผล

จากผลการศึกษายุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538 - 2567 ผู้เขียนสามารถอภิปรายได้ดังนี้ การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้สะท้อนถึงการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่มุ่งเน้นการสร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างโดยการใช้ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี ซึ่งเป็นการท้าทายกรอบความคิดที่ครอบงำจากรัฐและกลุ่มทุนในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ จากการดำเนินงานที่ผ่านมากลุ่มรักษ์เชียงของมียุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดที่หลากหลาย ได้แก่

ประการแรก การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากเป็นยุทธวิธีหลักในการต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิด โดยอาศัย กระบวนการที่ อันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, A., 1971) เรียกว่า สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด คือ กระบวนการที่กลุ่มชนชั้นทางการเมืองและรัฐพยายามจะสร้างอำนาจนำทางวัฒนธรรมของตน โดยพยายามให้

ความรู้ของตนเองเป็นที่ยอมรับในระบบวัฒนธรรมทั่วไป ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นพยายามที่จะสร้างพื้นที่ทางความคิดใหม่ที่ท้าทายการครอบงำทางวัฒนธรรมจากรัฐ โดยทำให้ความรู้ท้องถิ่นได้รับการยอมรับและมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความรู้ของชุมชน กรณีกลุ่มรักษ์เชียงของได้ใช้ยุทธวิธีในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดโดยการผลิตองค์ความรู้ท้องถิ่นผ่านกระบวนการ “วิจัยชาวบ้าน” การก่อตั้งโฮงเสียนน้ำโขง เพื่อเสนอชุดความคิดใหม่ ว่าแม่น้ำโขงมีใช้เพียงแค่ “เส้นทางเศรษฐกิจการค้า” แต่คือ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” โดยเปรียบเทียบแม่น้ำว่าเป็น “บ้าน” หรือ “ชีวิต” ถือเป็นยุทธวิธีสำคัญที่กลุ่มใช้ในการรื้อถอนกรอบคิดการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจที่รัฐและกลุ่มทุนครอบงำมาอย่างยาวนาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Connell, R. & Dados, N. ที่ชี้ให้เห็นว่าการผลิตองค์ความรู้จากฐานราก เป็นกระบวนการสำคัญในการต่อสู้ทางการเมืองและวัฒนธรรม เพราะสามารถสร้างความชอบธรรมใหม่ที่ท้าทายต่อระเบียบอำนาจเดิม (Connell, R. & Dados, N., 2014) อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาเชิงนิเวศวิทยาการเมืองของ Vandergeest, P. & Peluso, N. L. ที่อธิบายว่าการเคลื่อนไหวภาคประชาชนสามารถใช้ความรู้ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างพื้นที่อำนาจใหม่ที่ไม้อยู่ภายใต้การครอบงำของรัฐ อย่างไรก็ตาม แม้ยุทธวิธีดังกล่าวจะแสดงถึงความสำเร็จ แต่ก็มีข้อถกเถียงบางประการที่ต้องพิจารณาเพิ่มเติม (Vandergeest, P. & Peluso, N. L., 1995) งานของ Hirsch, P. ชี้ว่า แม้เครือข่ายภาคประชาชนในกลุ่มน้ำโขงจะสามารถสร้างพื้นที่ทางเลือกได้จริง แต่ก็ยังเผชิญข้อจำกัดจากโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์ของรัฐ (Hirsch, P., 2010) ขณะที่ Sneddon, C. & Fox, C. ตั้งข้อสังเกตว่าความเข้มแข็งของเครือข่ายภาคประชาชนขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างพันธมิตรที่ยั่งยืน ซึ่งในบางครั้งอาจสะดุดเพราะข้อจำกัดด้านทรัพยากรและความแตกต่างทางผลประโยชน์ (Sneddon, C. & Fox, C., 2006)

นอกจากนี้ กลุ่มรักษ์เชียงของดำเนินการผลิตองค์ความรู้จากฐานรากโดยใช้กลไกผ่าน “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ไม่ว่าจะเป็นครู ชาวบ้าน นักวิชาการ เยาวชน และพระสงฆ์ ในการสื่อสารชุดความคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาไปยั้งสาธารณะ โดยการเชื่อมโยงระหว่าง “โลกประสบการณ์” ของชุมชนกับ “ชุดความคิดใหม่” ที่กลุ่มรักษ์เชียงของต้องการเสนอผ่านการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างอำนาจทางการเมือง แนวทางนี้สะท้อนแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, A., 1971) ที่มองว่าปัญญาชนจัดตั้งมิได้เป็นเพียงบุคคลที่มีการศึกษาในเชิงสถาบัน แต่คือ ผู้ที่เติบโตมาจากฐานรากของสังคมและมีบทบาทในการสร้างความหมายใหม่และการจัดระเบียบทางวัฒนธรรมที่สามารถท้าทายอำนาจเดิม การต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของจึงเป็นการท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนที่พยายามกำหนดความหมายของ “การพัฒนา” และเปิดพื้นที่ใหม่ที่ให้ “สิทธิในการนิยามอนาคต” แก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Escobar, A., 2012) ที่กล่าวถึงการสร้าง “โลกทัศน์ทางเลือก” โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นเป็นฐานในการกำหนดแนวทางการพัฒนาใหม่ที่ไม่ถูกจำกัดภายใต้กรอบของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเดิม ซึ่งมีจะเน้นประโยชน์ทางการเงินและการขยายอำนาจของรัฐและทุนข้ามชาติ

อีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนยุทธวิธีสำคัญ คือ การสร้างเครือข่ายของกลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เป็นเพียงยุทธวิธีในการเพิ่มอำนาจการต่อรองทางนโยบายเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้าง “พื้นที่สาธารณะทางการเมือง” (Political Public Space) ที่ท้าทายโครงสร้างการตัดสินใจแบบรวมศูนย์ของรัฐ และเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนสามารถรวมพลังกันต่อรองกับอำนาจรัฐและทุนในระดับที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เครือข่ายเหล่านี้ไม่เพียงทำหน้าที่เป็นแนวร่วม หากแต่เป็น พื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และอุดมการณ์ร่วม ที่ยึดโยงกับแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน ความเป็นธรรมทางนิเวศ และการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานของประชาชน ไม่ใช่โครงสร้างบนลงล่าง ลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Habermas, J. ว่าด้วย Public Sphere ซึ่งมองว่าพื้นที่สาธารณะเป็นเวทีที่ภาคประชาชนใช้สร้างพลังทางการเมืองเพื่อถ่วงดุลรัฐ (Habermas, J., 1989) ขณะเดียวกันยังเชื่อมโยงกับงานของ Hirsch, P. และ Sneddon, C. & Fox, C. ที่ชี้ว่าการสร้างเครือข่ายในกลุ่มน้ำโขงเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ให้การต่อรองระดับภูมิภาค โดยยึดโยงกับสิทธิชุมชนและความเป็นธรรมทางนิเวศ (Hirsch, P., 2010); (Sneddon, C. & Fox, C., 2006)

ในขณะที่เดียวกันการใช้สื่อก็เป็นหนึ่งในยุทธวิธีที่สนับสนุนการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ในการเผยแพร่ชุดความคิดใหม่ที่ท้าทายอำนาจนำจากรัฐและกลุ่ม การใช้สื่อของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ไม่ใช่แค่เครื่องมือสนับสนุนการเคลื่อนไหว แต่คือ “สนามรบทางชุดความคิด” โดยการ “สร้างการเมืองของความรู้และการเล่าเรื่อง” ที่ไม่ใช่เพียงการสื่อสาร แต่คือ การยืนยันสิทธิของชุมชนในการนิยามอนาคตของตนเองที่กลุ่มฯ สามารถใช้ต่อรองกับอำนาจระดับโลกได้อย่างมีพลัง นี่คือ บทเรียนสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ความรู้ท้องถิ่น เมื่อถูกเล่าอย่างมีพลัง ผ่านสื่อที่เข้าถึงสาธารณะ สามารถเป็นฐานของการสร้างอำนาจนำใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับแนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของ Gramsci, A. ที่อธิบายว่าสื่อทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการยอมรับทางสังคมต่ออุดมการณ์ใหม่ (Gramsci, A., 1971)

ในอีกด้านหนึ่งกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมและศิลปะเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายใหม่ให้แก่แม่น้ำโขง การใช้การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์นี้สะท้อนถึงความสามารถของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในการสร้างพื้นที่ทางความคิดที่ท้าทายอำนาจนำในสังคม โดยผ่านการใช้ศิลปะและวัฒนธรรมในการแสดงออกทางอุดมการณ์ แนวทางนี้สะท้อนสิ่งที่ (Escobar, A., 2012) เรียกว่า “Cultural Politics” หรือการเมืองเชิงวัฒนธรรม และยังสอดคล้องกับ Laclau, E. & Mouffe, C. ที่เสนอแนวคิดเรื่อง Discursive Struggle ว่าการต่อสู้เชิงการเมืองมิได้จำกัดอยู่เพียงเชิงโครงสร้าง หากแต่เกิดขึ้นผ่านการสร้างและท้าทายกรอบความหมายทางสังคม (Laclau, E. & Mouffe, C., 1985)

ประเด็นสุดท้ายที่ควรกล่าวถึง คือ กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของสามารถรักษาความเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและทุนใหญ่ได้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นยุทธวิธีที่สำคัญในการรักษาความไว้วางใจจากชุมชนท้องถิ่น ทำให้กลุ่มรักษ์เชียงใหม่สามารถรักษาความน่าเชื่อถือและอัตลักษณ์ในฐานะขบวนการประชาชนที่ไม่ถูกครอบงำจากภายนอก

กล่าวโดยสรุป ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ล้วนสะท้อนถึงการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี เรื่อง “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” โดยกลุ่มสามารถผลิตความรู้จากฐานราก การสร้างเครือข่ายพันธมิตร และสร้างชุดความคิดที่ท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุน การเคลื่อนไหวดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) บนฐานความรู้และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Gramsci, A., 1971); (Escobar, A., 2012); (Laclau, E. & Mouffe, C., 1985) โดยทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีเสียงในการตัดสินใจเชิงนโยบายและสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในสังคม

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ยืนยันว่า กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของเป็นตัวอย่างของขบวนการภาคประชาชนที่สามารถ “เปลี่ยนสถานะจากผู้ถูกกระทำเป็นผู้กำหนดทิศทาง” ผ่านกลไกการต่อสู้เชิงวัฒนธรรม การผลิตความรู้ การสร้างความหมายทางสังคมใหม่ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ และการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในสนามรบชุดความคิด การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของจึงสะท้อนให้เห็นว่าแม้กลุ่มประชาชนที่อยู่ชายขอบของรัฐจะไม่มีอำนาจในเชิงโครงสร้าง หากแต่สามารถสร้างพลังในการเจรจาต่อรองผ่านการสื่อสารและความชอบธรรมที่สั่งสมขึ้นจากฐานรากได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษานี้จึงไม่ได้เพียงนำเสนอภาพของการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนเท่านั้น หากแต่เสนอแบบจำลองของการสร้างอำนาจนำแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up Hegemony) ซึ่งสามารถส่งแรงสะท้อนไปถึงโครงสร้างอำนาจในระดับรัฐและภูมิภาคอย่างเป็นรูปธรรม เป็นการท้าทายแบบแผนการพัฒนาเชิงรัฐนิยมที่ยังครอบงำภูมิภาคแม่น้ำโขงอยู่ในปัจจุบัน กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของสามารถสถาปนา “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) ขึ้นมาในระดับท้องถิ่น และขยายพรมแดนอิทธิพลสู่ระดับภูมิภาค โดยใช้ชุดเครื่องมือที่หลอมรวมระหว่างทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคมอย่างมีชั้นเชิง ยุทธวิธี

ของกลุ่มรักษ์เชียงของจึงมิใช่เพียงการต้านทานความไม่เป็นธรรม แต่คือ การเสนอโลกทัศน์ใหม่ต่อสังคมอย่างยั่งยืน และเปี่ยมด้วยศักดิ์ศรี การวิจัยนี้ผู้เขียนยืนยันว่า ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่เพียงตอบโต้ความไม่เป็นธรรมในระดับโครงการ หากแต่เป็นการท้าทายระเบียบอำนาจเดิมที่ควบคุมทั้ง “แม่น้ำ” และ “ความรู้” พร้อมทั้งสามารถสถาปนาอำนาจนำชุดใหม่จากฐานราก ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของ “การต่อสู้เชิงอุดมการณ์” จากผลการศึกษาการวิจัยเรื่องนี้ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะจากการวิจัย ดังนี้ 1) ข้อเสนอแนะทั่วไป 1) หน่วยงานรัฐภาคประชาสังคม และชุมชนท้องถิ่น ควรจัดตั้งเวทีพูดคุยและเจรจาระหว่างทุกภาคส่วน เพื่อหาทางออกที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน การประสานงานเช่นนี้จะช่วยลดความขัดแย้ง เสริมพลังการขับเคลื่อน และนำไปสู่การพัฒนา และการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน 2) ภาครัฐควรจัดโครงการหรือกองทุนสนับสนุน “ปัญญาชนจัดตั้ง” เช่น ครู นักวิจัยชาวบ้าน นักสื่อสารชุมชน และผู้นำเยาวชน เพื่อเพิ่มทักษะด้านการวิจัย การสื่อสารสาธารณะ และการเจรจาโยบาย อันจะช่วยให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองและความชอบธรรมในระยะยาว 3) หน่วยงานภาครัฐควรสร้างกลไกให้ข้อมูลและประสบการณ์ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และงานวิจัยชุมชน ถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายอย่างเป็นระบบ เพื่อให้แนวทางการจัดการทรัพยากรมีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่จริง 2) ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์ 1) งานวิจัยนี้สร้างข้อค้นพบใหม่ ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวในรูปแบบใหม่ที่ช่วยให้ภาคประชาสังคม กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ จะได้นำยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของ นำไปถอดบทเรียนเพื่อนำไปสู่การออกแบบการเคลื่อนไหว ส่งผลให้เกิดพลังในการเรียกร้อง การเปลี่ยนแปลงได้อย่างที่ภาคประชาสังคมต้องการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและสร้างความยั่งยืนของกลุ่มต่อไป 2) ข้อมูลของงานวิจัยนี้สามารถใช้เป็นต้นแบบจัดอบรม สร้างชุดการเรียนรู้ หรือหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากร และการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม 3) งานวิจัยนี้สามารถนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับพื้นที่ ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่คล้ายกับกลุ่มรักษ์เชียงของในกลุ่มน้ำโขงตอนล่าง เพื่อเปรียบเทียบยุทธวิธีการช่วงชิงชุดความคิด การผลิตความรู้ และการตอบโต้รัฐแบบต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจลักษณะร่วมและความแตกต่างเชิงบริบทของขบวนการสิ่งแวดล้อมชายขอบในภูมิภาคนี้

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง กลุ่มรักษ์เชียงของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนนคร

เอกสารอ้างอิง

- จตุสนทรินทร์ บินไทยสงค์. (2557). การเมืองของการพัฒนาที่ยั่งยืน: ศึกษากรณีอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วสันต์ สรรพสุข และคณะ. (2564). หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” กับการขยายพรมแดนความเป็นพลเมืองในพื้นที่ชายแดน. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 7(2), 45-68.
- สุพิชฌาย์ ปัญญา. (2564). การเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อภิญา วิทยานุกุณ. (2553). ผลกระทบทางสังคมจากเขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนต่อพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- Baird, I. G. (2012). Land, water, and development: A resource management perspective. In Bachelor of Arts Geography Major. University of Victoria, Victoria, B.C., Canada.
- Connell, R. & Dados, N. (2014). Where in the world does neoliberalism come from? Theory and Society. *Journal of Economic Surveys*, 43(2), 117-138.
- Coope, M. (2013). Riverine transformations and development: The case of the Mekong River. *Southeast Asian Studies*, 48(1), 79-101.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- DeLoach, M. K. (2021). Constraining power over rivers: Mekong riparian dispossession and the potential through locality. *Journal of Political Ecology*, 28(1), 223-241.
- Escobar, A. (2012). *Encountering development: The making and unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. Quintin Hoare & Geoffrey Nowell-Smith. New York: International Publishers.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: MIT Press.
- Hirsch, P. (2010). The changing political dynamics of dam building on the Mekong. *Water Alternatives*, 3(2), 312-323.
- Krippendorff, K. (2017). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage: Sage Publications.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Bangkok: Verso.
- Lebel, L. et al. (2007). Institutional fit and the sustainability of social-ecological systems: Evidence from the Lao PDR. *Ecology and Society*, 12(1), 34-40.
- Manorom, K. (2017). People's engagement in Mekong water governance. *Hydrology and Earth System Sciences*, 21(2), 456-468.
- Molle, F. et al. (2009). *Contested waterscapes in the Mekong region: Hydropower, livelihoods and governance*. London: Earthscan.
- Sneddon, C. & Fox, C. (2006). Rethinking transboundary waters: A critical hydrogeopolitics of the Mekong basin. *Political Geography*, 25(2), 181-202.
- Vandergest, P. & Peluso, N. L. (1995). Territorialization and state power in Thailand. *Theory and Society*, 24(3), 385-426.